Kihívás: a fenntarthatóság megvalósítása vidéken[1]

CSETE LÁSZLÓ

Kulcsszavak: fenntarthatóság, paradigmaváltás, termelés, fogyasztás, élhetőség.

ÖSSZEFOGLALÓ MEGÁLLAPÍTÁSOK, KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

A folyamatosságra, vagy másképpen a fenntarthatóságra irányuló emberi magatartás kívánalma bibliai múltra tekint vissza, s az is jól ismert, hogy a természeti erőforrásokat hasznosító mező-erdőgazdasági tevékenységekben, a józan gazdálkodó mindennapjaiban ezek „újratermelése" a gazdálkodás szerves részét képezi, de a folyamatosság, az előrelátás, a beosztás jellemzi a családi élet mindennapjait is. Ennek ellenére – néhány évtizeddel ezelőtt – az emberiség jövőjéért aggódó szakemberek szűk csoportja a fenntartható fejlődést megoldandó tennivalóként tárta a világ elé a természeti környezet, az élővilág gyorsuló pusztulása, a természeti erőforrások mértéktelen kizsarolása miatt. A globalizáció, a klímaváltozás és a közelmúltban kibontakozott pénzügyi-gazdasági világválság csak fokozta a fenntarthatóság időszerűségét és fontosságát. Annak ellenére azonban, hogy az ENSZ is zászlajára tűzte a fenntarthatóság ügyét, globális, regionális szinten a fenntarthatóság alig jutott túl a kívánságokon, óhajokon, lózungokon. Ennek magyarázata, s a nehézség oka is az egyéni, rövid távú, haszonhajhászó és a hosszú távú társadalmi közérdek közötti dilemma. Ennek feloldása, a kihívásokra adható válaszok irányába való elmozdulás lokális – települési, vállalkozási, családi-háztartási – szinten a globálisnál, regionálisnál járhatóbbnak ígérkezik.

A helyi fenntarthatóság kulcsterületei: (1) a fenntartható tevékenységek, termelés, szolgáltatás, vállalkozás kezdeményezése; (2) a háztartási, termelői, közületi fogyasztás fenntarthatóság irányú formálása; (3) a települési szintű élhetőségre, jóllétre irányuló lépések megtétele.

Ehhez mindenekelőtt tudatformálás, a helyi közösség megnyerése, nevelés; továbbá helyi szabályok alkotása, megállapodások; végül elmarasztalás, szankcionálás kilátásba helyezése szükséges.

Az első lépéseket – az adottságok, lehetőségek ismeretében – az eredményekkel kecsegtető területeken indokolt kezdeményezni.

BEVEZETÉS

A szekcióülés bevezető előadásának címét a rendezők határozták meg, feltehetően azzal a szándékkal, hogy az egyrészt befolyásolja a szekcióülés munkáját, másrészt pedig kapcsolódjon a konferencia fő témaköréhez.

Mindenekelőtt célszerű megemlíteni, hogy az *„ENSZ világcsúcs a fenntartható fejlődésről"* (Johannesburg, 2002) után csökkent a témakör iránti érdeklődés, amit az *IPCC harmadik jelentése* változtatott meg, amikor is megjelent, hogy a globális klímaváltozás leginkább a fenntarthatóságot veszélyezteti. Magyarországon az MTA–KvVM összefogásában zajló *klímaváltozás hatásaival és lehetséges válaszaival foglalkozó kutatási program* keretében (2003-2006) is előtérbe került a fenntarthatóság. Az MTA Stratégiai Ta-

[1] A Magyar Tudomány Ünnepe alkalmából tartott rendezvényen (Gyöngyös, 2009. november 9.) elhangzott előadás szerkesztett változata.

nulmányok sorozatában 2005-ben megjelent a *„Fenntartható agrárgazdaság és vidékfejlesztés”* című munka *Csete László* és *Láng István* tollából. Az ELTE összefogásában, a Környezetvédelmi Minisztérium megbízásából *fenntarthatósági stratégiát* állítottak össze, ami nem váltott ki nagy érdeklődést, akárcsak az időközben elfogadott *Nemzeti Fenntartható Fejlődési Stratégia*. Bizakodást váltott ki viszont a *Nemzeti Fenntartható Fejlődési Tanács* és brüsszeli döntésre a *Magyar Nemzeti Vidéki Hálózat* létrejötte 2008-ban. Az őszi hónapokban az NFFT keretében elkészült *„Jövőkereső”* című összeállítás rendkívül éles vitát váltott ki a tanács keretében, illetve munkabizottságaiban. Véleményem szerint ez érthető, mert a sok hasznos adat, nemes és szép gondolat például naiv, idealisztikus megoldási megközelítéssel, a földek köztulajdonba adásának gondolatával stb. keveredett. A vitákat követően egy letisztultabb összefoglalás készült. *Glatz Ferenc* akadémikus – az MNVH Tanácsának elnöke – kezdeményezésére a *„Párbeszéd a vidékért”* sorozat keretében 2009 decemberében könyv jelent meg a *„Vidék fenntartható fejlődése. A vidék fejlődésének fenntarthatósága – hétköznapi megközelítésben”* címmel ugyancsak *Csete László* és *Láng István* szerzőségében.

MIRŐL IS VAN SZÓ?

Valójában roppant fontos, hogy igazából – a lényeget illetően – egyszerű és jól érthető problémakörről van szó, ha eltekintünk a fenntarthatóság-értelmezés körül kialakult vitáktól, a divattól, a homályos vagy semmitmondó általánosságoktól.

A fenntarthatóság gondolata ugyanis már a Teremtés könyvében megtalálható, amikor – *Károli Gáspár* fordítását idézve – az Úr közölte az Éden kertjébe helyezett emberrel, hogy „…művelje és őrizze azt”. Ilyen egyszerű: hasznosítani, de megőrizve, nem tönkretéve felélni. Ez utóbbi a józan emberi, családi magatartás záloga is. Még sokan emlékezhetnek arra, hogy a közelmúltbeli paraszti gazdálkodás is mindig újratermelte természeti erőforrásait, sőt fogyasztását, sokban eszközeit is. A természeti környezet, a természeti erőforrások mérhetetlen kizsarolása, a biodiverzitás pusztulása állította az érdeklődés középpontjába a fenntarthatóságot. A Római Klub, *Rachel Carlson* „Néma tavasz” című munkája, majd a Brundtland Bizottság irányította újra a figyelmet a fenntartható fejlődésre, a világ végességére. Mindennek ellenére a nemzetközi, sőt világkonferenciák egy helyben topogást tükröztek, s a különféle rendezvények ajánlásai, határozatai, elgondolásai „nesze semmi, fogd meg jól”, vagy „fából vaskarika” népi mondásokkal jellemezhetők leegyszerűsítő megfogalmazásban. Szerény eredmények lokális szinten láttak napvilágot.

A fenntartható fejlődés körüli huzavona, esetenként ködösítés, jó szándékú kijelentések elfedik a kimondatlan alapvető dilemmát, ami *az egyéni rövid távú, profitmaximalizáló érdek és a hosszabb távú társadalmi, közösségi – egymást kizáró – érdek között húzódik*. Ez a lényeg és egyúttal magyarázat a nehézkes haladásra! Ennek feloldására történtek erőszakos kísérletek, forradalmak, diktatúrák is, de ezek sorra megbuktak. A paradigmaváltás szükségességének felismerése és önkéntes, önszabályozó, önkorlátozó megvalósítása jelentheti a megoldást a magántulajdon, a piacgazdaság szabályozása révén. A *globalizáció*, különösen a *pénzügyi és gazdasági világválság* világosan jelzi, hogy a globalizált piac hová vezet globális szabályozás nélkül! A változást sürgeti a *klímaváltozás* kézzelfogható hatásaihoz való alkalmazkodás is. A fenntarthatóság érvényesítése segíthet a helyzeten, s ha egyelőre nem is sikerült globális, regionális vagy nemzeti szinten érdemlegesen előbbre jutni, akkor lokálisan, alulról építkezve, települési, vállalkozási, családi,

háztartási szinten célszerű határozott lépéseket kezdeményezni.

A fenntarthatóság lokális szintű megvalósításának *célja a szociális jól-lét megteremtése a természeti erőforrások sérülése nélkül. Ebben a folyamatban a gazdaság eszköz, a természeti környezet pedig feltétel.*

A FENNTARTHATÓSÁG MEGVALÓSÍTÁSÁNAK GYAKORLATIAS MEGOLDÁSA

Bárki azonnal felvethetné, hogy a pénzügyi-gazdasági világválság, a hazai társadalmi-gazdasági körülmények, a tornyosuló globális kihívások árnyékában vajon mennyire aktuális vagy ésszerű a fenntarthatósággal foglalkozni? A vidéki önkormányzatok finanszírozási gondjai közben, napjainkban, amikor a mezőgazdasági termelők értékesítési gondokkal, önköltség alatti értékesítési árakkal, tevékenységük mikénti folytatásával vagy felhagyásával küszködnek, szinte időszerűtlennek tűnik a fenntarthatóság. Az élet, az elmúlt évtizedek azonban jól példázzák, hogy a válságok, nehézségek leküzdésében a tényhelyzet alapos megismerése és a jövő kockázatainak felmérése a megmaradás, a fejlődés biztos alapozása. Ismeretes, hogy *az időben döntő, cselekvő származékos előnyökhöz juthat*, s ebben, a rövid távú előnyök mellett, hosszú távon is a fenntarthatósági irányultság és ennek mindennapi gyakorlata jelentheti a megoldást! Feltehető tehát a kérdés, hogy *a fenntartható vidék, település, gazdálkodás, fogyasztás kényszer vagy tudatos választás*?

A vidék, vagy kézzelfoghatóbban a kistérségi, települési, vállalkozói, családi, háztartási szinten a fenntarthatóság irányába fordulást

– különféle *kedvezőtlen irányú változások*, helyi vagy nagyobb természeti katasztrófák, gazdasági válságok *kényszeríthetik ki*, amelyek eleve veszteségekkel, nehézségekkel, akadályokkal terheltek; vagy

– *tudatos felismerés vezérli*, amely az időbeni cselekvés előnyeivel kecsegtet, s olyan *összekapcsolt fejlesztésekkel, intézkedésekkel, szerveződésekkel* stb. érhető el, melyek egyébként is szükségesek, sürgetőek, s hosszabb távú előnyeik mellett rövid távon is hasznosak, és megnyerőek a család vagy a nagyobb közösségek szintjén.

Kistérségekben vagy településeken számtalan körülmény, változás, katasztrófa kényszerítő megoldásként eleve a fenntarthatóságot állíthatja középpontba. Előidéző lehet általában az élhetőség csökkenése, a zaj-, lég-, porszennyezés, a biztonságérzet megrendülése, a közlekedés ellehetetlenülése, az emberek közötti viszonyok, kapcsolatok romlása, a cigányság okozta feszültségek, az önkormányzat pénzügyi gondjai, a klímaés időjárás-változás. A településeken folytatott tevékenységek között mindenekelőtt a mező-erdőgazdaság és kapcsolódó tevékenységeik kerülhetnek kényszerpályára, értékesítési gondok, vagy a talajok termőképességének csökkenése, sárlavinák, belvíz, aszály, szélviharok, korai és kései fagyok, jégverés, mező-, erdő- és bozóttüzek, tavak, vizes élőhelyek kiszáradása, sivatagosodás, homokverés stb. hatására.

A továbbiakban az előrelátó tudatos cselekvéssel foglalkozunk, de a leírtakat a „kényszerpályára" kerültek is jól kamatoztathatják. *A tudatos cselekvés lényegének vázlata:*

(1) *A tudatos felismerést – az előrelátó, a jövőhöz, a változó körülményekhez alkalmazkodó, folyamatos fejlődés és fejlesztés fenntarthatóságára irányuló kezdeményezést – mindenekelőtt a helyi vezetők, tekintélyek, szakemberek, civil csoportok* szorgalmazhatják.

(2) *A kezdeményezők feladata az első lépések eldöntése, megkezdése*, majd az azt követő fontosabb *tennivalók sorrendje* az ütemes, eredményes, erkölcsi-anyagi előnyökkel kecsegtető megvalósítás záloga!

Az első lépéseket három területen vagy ezek valamelyikén célszerű megtenni

• a *helyi termelő-szolgáltató tevékenységek* fokozatos fenntarthatóvá alakításával;

• a *fogyasztás fenntartható irányultságának* kibontakoztatásával, a megszokott, sokban pazarló, egészségtelen megszokások átalakításával; és

• a fenntartható, élhető település formálásával.

(3) Azt, hogy a tevékenységek, a fogyasztás és az élhetőség fokozatosan fenntarthatóvá váljon, mindenekelőtt a *tudatformálással*, a *helyi lakosság támogatásának megnyerésével* indokolt kezdeni, majd *nevelő, oktató* szándékkal folytatni. Ebben *két kritikus pontra* érdemes figyelni

• a helyi tekintélyek szerepeltetésére, a hangadókra;

• az ellenzőkre, az érdektelenekre, fásultakra.

(4) Ezzel szinte párhuzamosan,

• az előirányzott változásokat támogató helyi fontosabb *szabályokat, szabályozókat* célszerű megalkotni, melyek rendkívül sokrétűek lehetnek a szemétgyűjtéstől a komposztáláson, a rendcsináláson át az emberi viszonylatokig; majd

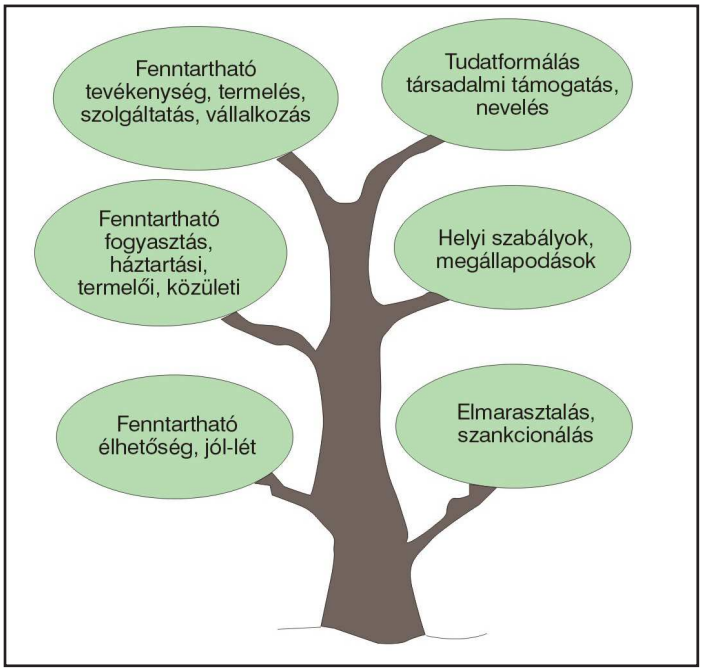
• a szabályok elfogadásáról társadalmi *megállapodásokat* érdemes kötni – ezek lehetnek érdekcsoportok szerintiek is –, amelyek tulajdonképpen a közösen alkotott szabályok és azok betartásáról szólnak; s végül

• aláírásokkal célszerű ezt, vagy ezeket szentesíteni.

(5) Sajnos, ismerve az emberi gyengeséget, a kényelemszeretetet, a kapzsiságot, célszerű kilátásba helyezni a szabályok, megállapodások megszegőivel szembeni *erkölcsi és egyéb szankciókat*. A településeken a megszóló, elmarasztaló, végső esetben kiközösítő hagyomány ugyan megkopott – ami részben nem is baj –, de a különféle nevelő hatású és ösztönző, biztató elmarasztalások napjainkban is hatnak – szerencsére – a lakosok többségében.

I. ábra

A fenntartható vidékfejlesztés rendszere
(A vidékfejlesztés fenntartható fája)

A fenntartható fejlesztés rendszerét képletesen szólva úgy lehet elképzelni, mint a kertész vagy a szülők tevékenységét. A csemete beszerzése, létrehozása után következik az ápolás, nevelés, metszegetés, védés, táplálás stb. Ha maradunk a képletes fáknál, akkor a fenntartható vidékfejlesztés megvalósításának sematikus rendszere a 1. ábra szerinti.

A FENNTARTHATÓ TEVÉKENYSÉG ÉS VÁLLALKOZÁS

a/ *A fenntartható tevékenységek meghatározása* az előzőekben közöltek függvényében egyszerűnek tűnik, de hogy ebben mégis sok a zavar, az annak tudható be egyrészt, hogy gyakran nem a fenntartható tevékenységről (illetve tevékenységekről, mint a környezetfenntartás vagy a település gyommentesítése stb.), hanem általában a fenntartható fejlesztésről beszélnek. Ebből sokféle megfogalmazás ismert, attól függően, hogy kiknek szól, milyen üzenetet küldenek általa a megfogalmazók. Másrészt gyakran a célt, sőt a remélt eredményt és a feltételeket is belefogalmazzák a meghatározásba. Harmadrészt pedig, mert a fejlesztés az alkalmazás területétől függően speciális elemeket tartalmazhat, ami érthető, hiszen más a hangsúly például a közlekedésben, a bányászatban és a mezőgazdaságban, ami bonyolíthatja a fogalom értelmezését. Negyedrészt a fenntartható tevékenységek konkretizálását nehezíti, hogy a fejlesztés nem vagy nehezen számszerűsíthető összefüggéseket is takar.

A továbbiakban ezért olyan meghatározást ajánlunk, amely közérthető, egyszerű, orientáló és számszerűsíthető, és megfelel az előzőekben közölteknek. Eszerint *a fenntartható tevékenységekben harmonikusan alakul*

- *a célokhoz fűződő érték- és érdekrendszer megvalósítása;*
- *a természeti erőforrások regenerálódása (helyreállítása, megújulása, természetes körforgása); és*
- *a terhelt (szennyezéssel, trágyával, kémiai anyagokkal, vízkivétellel stb.) környezet asszimilációs (természetes, megújuló, öntisztuló, helyreállító) készsége.*

A tevékenységek céljai sokrétűek lehetnek attól függően, hogy vegyesboltról, szerelő-javító szolgáltatásról, ház körüli kertészkedésről, valamilyen ipari termék előállításáról, mezőgazdaságról van szó, melyekhez mindig valamilyen érdek kapcsolódik. Ennek leegyszerűsített sémáját a 2. ábrában illusztráljuk.

A meghatározás minden eleme mérhető, számszerűsíthető és a fenntarthatóság minden szintjén (globális, regionális, lokális) és minden területén (természeti, társadalmi, gazdasági) a gyakorlati megvalósíthatóság próbakövén is értelmezhető.

A fenntartható tevékenységek megértését könnyíti, ha az idő függvényébe helyezik a különféle érdekekből űzött tevékenységeket, melyben a folyamat a regenerálódás és a pillanatnyi állapot pedig az erőforrások terhelése.

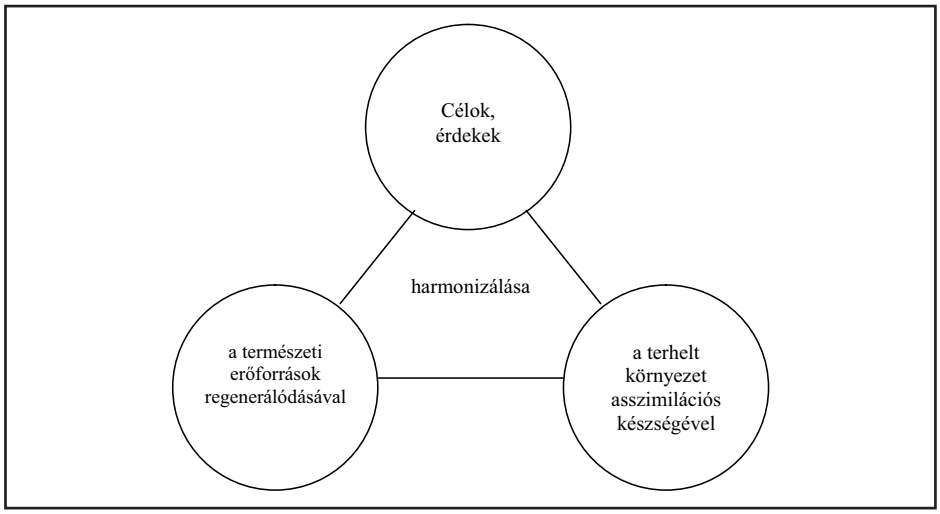
Másképpen is megvilágítva: a fenntarthatóság olyan érem, melynek egyik oldala a folyamatos megújulás, a másik oldala a terhelt környezet öntisztulása.

A fenntartható tevékenység általunk használt megfogalmazása egyaránt megfelel a *hagyományoknak, a természettel harmóniában élő embereknek, valamint napjaink és a jövő igényeinek*, továbbá *előrelátó, mert nem ássa alá saját éltető természeti erőforrásait.*

A fenntartható tevékenységek körében különösen érzékenyek azok a tevékenységek, melyek a természeti erőforrásokhoz közvetlenül kapcsolódnak, mint a mező-erdőgazdaság, de közvetlenül minden másra is érvényes, legyen szó házépítésről, valamilyen kereskedelmi tevékenységről, idegenforgalomról stb. Minden esetben a fenntarthatósági kritériumok

2. ábra

A fenntartható tevékenységek

érvényesítése jelenti a folyamatos fejlődés megalapozását.

Közismert, hogy a modern ipar működőképessége folyamatos növekedési kényszerrel jár együtt, s *a technika nem ismer sem önszabályozást, sem önkorrekciót, öntisztulást.* A vázolt felfogás azonban – közvetve, közvetlenül még az iparban is – a regenerálódási és asszimilációs kritériumaival korlátokat állít a mennyiség hajhászása elé.

Félreértések elkerülése érdekében: a minőségi irányultságú fejlődés nem zárja ki indokolt helyen, vagy esetben a mennyiségi növekedést.

b/ *A tevékenységek általában vállalkozásként működnek*. Például a fő- vagy mellékfoglalkozásként folytatott mezőgazdálkodás is *valamilyen vállalkozási forma keretében zajlik.* Bármilyen fenntartható *vállalkozás akkor* képes folyamatos működésre, *ha fenntartható tevékenysége mellett évközben fizetőképes, és év végén akkora nyereségre tesz szert, amelyből kielégíthető a vállalkozó személyes jövedelemigénye, s ezen túlmenően felhalmozhat a vállalkozás fejlesztésére is.* (A „valódi" vállalkozó általában háromféle címen számol jövedelmet: a munkája után „munkabérigényre", a befektetett tőkéje után „kamatigényre", és a vállalkozói kockázata után „haszonra" tart igényt. Napjaink mezőgazdasági vállalkozásaiban ez tudatosan csak ritkán érvényesül.)

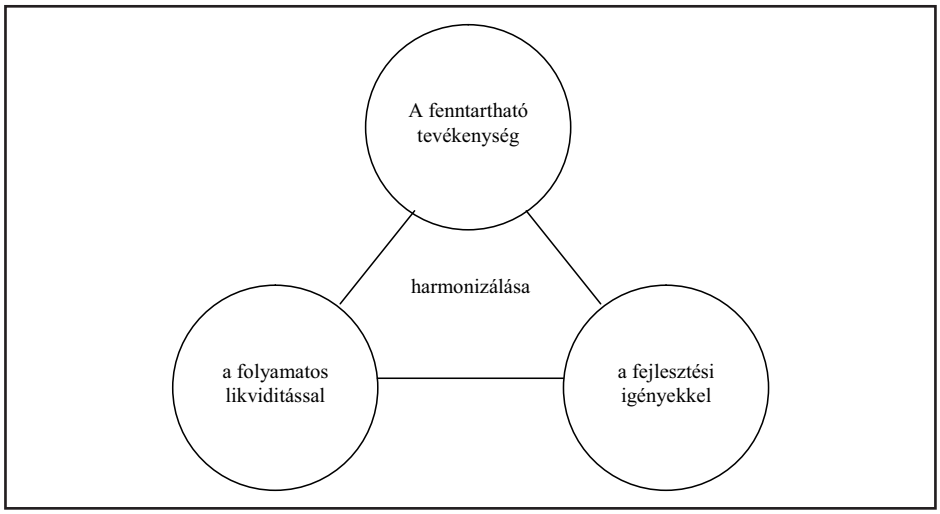
A fenntartható mezőgazdasági vállalkozás *elsődleges kritériuma* tehát az, hogy *fenntartható termelést, illetve fenntartható gazdálkodást folytasson,* s ezen túlmenően *pénzügyileg is legyen fenntartható.* Vagyis két kritériumrendszert szükséges egy időben kielégíteni (3. ábra).

A LAKOSSÁG ÉS A HÁZTARTÁSOK FENNTARTHATÓ FOGYASZTÁSA

A fogyasztói magatartással – különösen a városi lakosság körében – meglehetősen sokat foglalkoztak a közelmúlt években, s egyszerű megkérdezéssel, valamint más úton-módon is vizsgálták, hogy a fogyasztó mit, miért vásárol, hogyan dönt és így tovább. Célja a kínálat, a marketing finomítása a nagyobb kereskedelmi haszon érdekében. Ezekben azonban nem foglalkoztak azzal, hogy a pazarló fogyasztás közvetve és közvetlenül is hozzájárulhat a

3. ábra

A fenntartható vállalkozás

természeti környezet károsításához, szennyezéséhez, s így korlátozhatja a jövőbeni fogyasztói igények kielégítését, mert például a fogyasztók mintegy negyedrészt ludasak a savas esők kialakulásában, s felerészt a környezet szennyezésében.

A különféle vidékfejlesztési és fenntarthatósági törekvésekben, programokban a fogyasztás nem kap kellő figyelmet, sőt egyáltalában nem foglalkoznak ezzel a problémakörrel, holott teljesen nyilvánvaló, hogy a fogyasztás, a kereslet helyi viszonylatban is hat a kínálat milyenségére, mennyiségére lakossági, háztartási, közületi és termelői vonatkozásban egyaránt, és így segítheti vagy akadályozhatja a fenntarthatóság térnyerését. (Szinte hihetetlen, hogy 60-80 évvel ezelőtt hazánkban folyt gazdaasszony-képzés, háztartástant, házvezetést stb. tanítottak, ami mára teljesen kiment a divatból!)

A családok, háztartások fogyasztásával foglalkozó tapasztalatcserék összekapcsolhatók szórakozással, vidámsággal is, és ezeken minták, bemutatók is műsorra tűzhetők. A helyi oktatási intézmények is kezdeményezhetnek háztartásvezetési továbbképzést, ahol a beszerzés, bevásárlás ésszerűsítése mellett a táplálkozási szokások átalakítása, a házi kerti tudnivalók vagy éppen a baromfitartás stb. is napirenden szerepel. (Néha meglepő, hogy tapasztalt háziasszonyok is hibrid húscsirkét vásárolnak, amit hagyományos módon a ház körül tartanak, és meglepődve látják, hogy a csirkék kapirgálnak ugyan, de csak nyurgulnak, nem húsosodnak stb.)

Az is figyelmeztető, hogy a fenntartható fogyasztás felkarolása már a Riói Konferencián (1992), az AGENDA-21 dokumentumában is szerepelt, de Magyarországon alig találkozni ezzel a témakörrel, a fenntarthatósággal foglalkozó munkákban a fogyasztási megközelítés elhanyagolt.

A fenntartható fogyasztásban is a fenntarthatóság hármas kritériumának érvényesítéséről van szó, vagyis a természeti környezeti, ökológiai – gazdasági, ökonómiai – szociális-társadalmi harmónia érvényesítéséről.

A lakossági fogyasztással a fenntarthatóságtól függetlenül is szükséges foglalkozni, mert a háztartások kiadásaiban a megélhetési költségek nagy arányt képviselnek. Minél alacsonyabb a család keresete, bevétele, vagy minél nagyobb az eltartottak száma, annál nagyobb súllyal jelennek meg az élelmezési kiadások és annál kisebb bármiféle megtakarítás esélye. Másrészt a lakossági fogyasztás azért is nagy figyelmet érdemel, mert a helyi víz-, villanyáram-, gáz- stb. fogyasztásban is meglepő súllyal, 30-40%-kal szerepelnek, s így jelentősen növelik az energiaimportot, a különféle nyersanyagok felhasználását, végső soron a környezetterhelést. A fogyasztást tehát tágan célszerű értelmezni, az élelmiszereken túlmenően a higiéniai, közlekedési, szórakozási stb. fogyasztás is mind-mind ide tartozik. Minél nagyobb lábon élnek valahol, annál nagyobb „ökológiai lábnyomot" hagynak maguk után, és ez települési szinten is megjelenik.

A helyi önkormányzat különféle közösségi, például iskolabeszerzései is példaértékű, nevelő hatásúak lehetnek.

Célszerű hangot adni annak is, hogy mit mivel lehet *helyettesíteni*, ami kevesebb *energiafelhasználással*, környezetterheléssel jár, például a háztartások fűtésében-hűtésében, vezetékes víz és csapadék használatában, a gépkocsi fogyasztásában stb.

A *tartósságot, az újrahasznosítást* sem felesleges állandóan hangoztatni.

Fontos azt is az emberek figyelmébe ajánlani, hogy a fogyasztás átalakításával csökken a helyi *hulladékképződés, a szennyezés, általában a rendetlenség*.

Természetesen mindebben sokat tehet a mindenkori kormányzat is, s a települési önkormányzatok, kistérségi egyesülések, civil szervezetek is közreműködhetnek a felvilágosításon túlmenően, helyi minták, megoldások terjesztésével, különféle megfigyelésekkel, adatok, meggyőző számszerű összeállítások közreadásával. A helyi üzleti világ, a kereskedelmi, vendéglátó, szolgáltató egységek is hatásos közreműködők lehetnek beszerzéseik módosításával, vevőik befolyásolásával.

A helyi lakosság körében legfontosabb az ismeretterjesztés, *a tudatos fogyasztás iránti igény felkeltése*, szükségletté válásának elérése, az anyagi érdekeltség bemutatása, tapasztalatcsere-szervezés, nevelés, oktatás, amit nem lehet elég korán elkezdeni.

Célszerű egyszerű, hétköznapi dolgokat, ismereteket is visszatérően hangoztatni, például az egészségesebb, de olcsó táplálkozásról, a ruházkodás anyagairól, a lakberendezési tárgyak és a festékek hatásairól. Jó, ha a lakos, a vevő informálódik arról is, hol, hogyan állították elő, gyártották a terméket. Ha lehet, helyi termelőtől szerezzék be szükségleteiket. A mézet, vagy a jól eltartható gloster, idared almát, vagy éppen a megszokott finom ízű jonathánt a szomszéd kertjéből, a legelőről gyűjtött szegfűgombát, vagy erdei gombát is helybeni gyűjtőtől lehetne beszerezni és így tovább. Gyakran az is hatásos, ha felhívják a családok, az emberek figyelmét különféle rossz megszokásokra, túlhaladott háztartási megoldásokra.

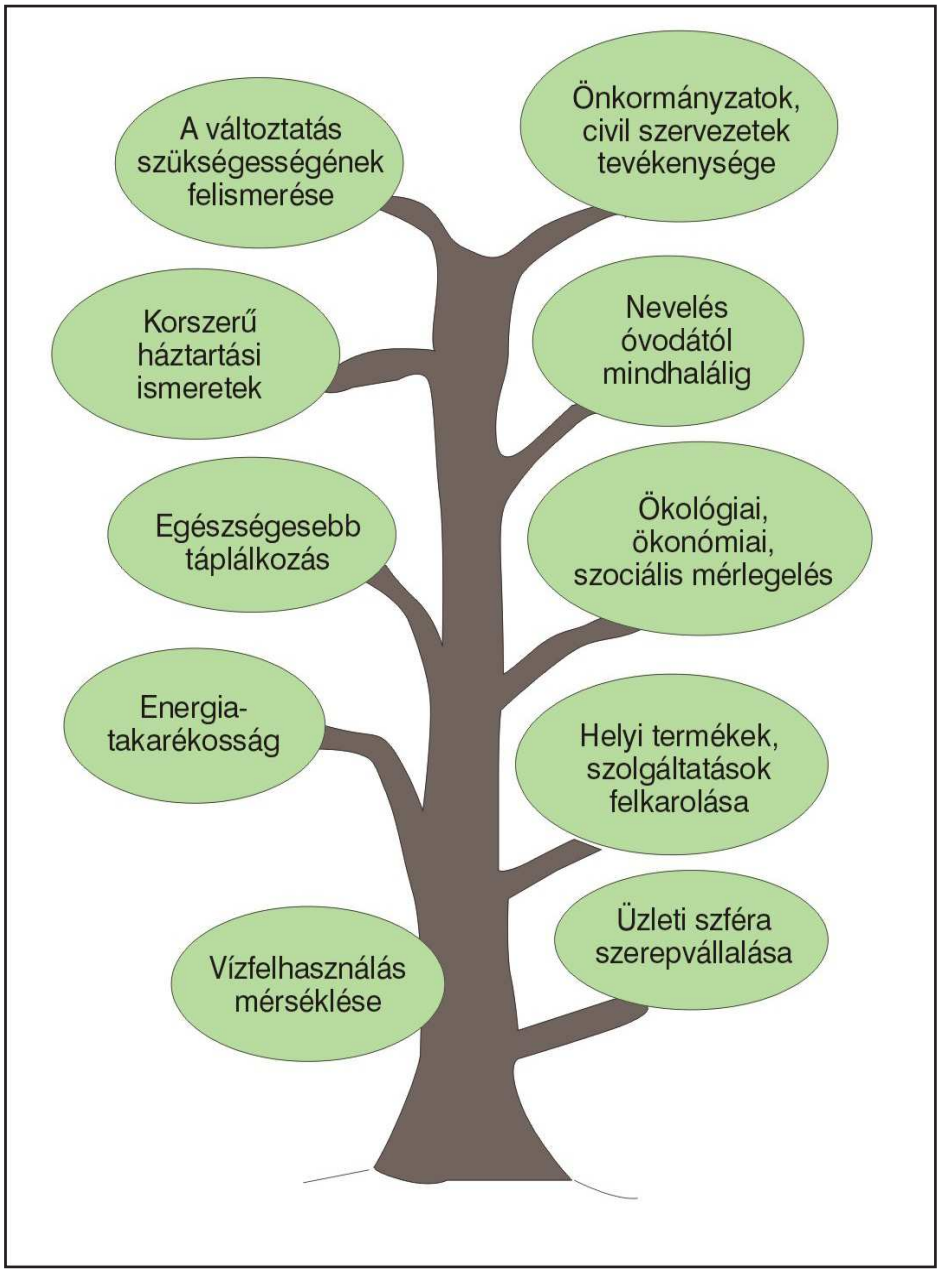
A településenként eltérő, de mindenhol érzékeny fogyasztási terület – melyek megkülönböztetett figyelmet érdemelnek – az élelmiszer, az ivó-, öntöző- és itatóvíz, az energiafelhasználás, a lakberendezés, a lakás cicomázása, a közlekedés és az utazás.

A fenntartható fogyasztás érdekében a lakosságot ajánlatos megismertetni azzal is, hogy mindig érdemes mérlegelni a fogyasztás, a szolgáltatás *ökológiai* hátterét, nyersanyagigényét, a különféle lehetséges károkozásokat, szennyezéseket stb. Az *ökonómiai* szempontok között az ár mellett a tartósság, javíthatóság, újrahasznosítás és a pótlólagos kiadások érdemelnek figyelmet, s az sem közömbös, hogy hol, kik állították elő a terméket, hiszen ennek *szociális* vonzata is fontos. Segítsék a helyi termékek ismertté válását, természete-

sen ha azok méltóak erre, s hívják fel a figyelmet a címkézés fontosságára, annak elolvasására, újabb, valóban hasznos termékekre, élelmiszerekre, a felesleges csomagolásra és az ide-oda szállítás feleslegességére (4. ábra).

4. ábra

A fenntartható fogyasztás fája

Régebben a *vidéki család élelmiszer-fogyasztásában* a saját termelvényeik nagy szerepet játszottak, és az ipari eredetű fogyasztásra is az ésszerűség, valamint a szerényebb költekezés volt mindig a jellemző. A hagyományos paraszti gazdálkodás háttérbe szorulásával Magyarországon is átalakult a családi fogyasztás és közelítette a városit. Ennek ellenére a hagyományok részbeni felélesztése, az önellátás szorgalmazása sokat lendíthet a fenntartható fogyasztás ügyén, s a családok kiadásain.

A *termelői fogyasztás* is figyelmet érdemel a lakossági, családi, háztartási fogyasztás mellett. *A termelői fogyasztás* vidéken zömében mezőgazdasági, igen nagy volumenű, elsősorban az állatok takarmányozása, a földek, kertek trágyázása, a növények védelme miatt. A gazdálkodó a fenntarthatóság érdekében számtalan ponton tudatosan alakíthatja a termelői felhasználást. Például: a közelmúlt években a tenyészállatokat – különféle okokból – igen rövid ideig tartották tenyésztésben, holott a tenyésztésben tartott évek számának megnyújtásával, a tehenek, kocák, anyajuhok, kancák tenyésztésben tartásával csökkenthető a termelői fogyasztás, más szóval *növelhető az újrahasználat.*

A FENNTARTHATÓ VIDÉK ÉS TELEPÜLÉS

Annak ellenére, hogy törvényszerű a vidéki térségek átalakulása, folyamatos változása miatt – amit főleg az illúziók elkerülése, a lényeglátás erősítése érdekében fontos megjegyezni –, célszerű a vidék, a település megmaradása, a folyamatos fenntarthatóság miatt a jövővel foglalkozni.

a/ A fenntartható fejlődés előzőekben vázolt értelmezéséből kiindulva, támaszkodva a józan észre és némi honismeretre úgy tűnik, hogy viszonylag egyszerűen megtalálható a *fenntartható vidék* és benne *a fenntartható település* kulcsa, mert szerintünk *az a vidék és település a fenntartható, amelyben élni lehet, vagyis lényeg az élhetőség!* Ha az ember különféle okokból elhagyja a vidéket, akkor az már nem „élhető vidék", hanem csak jó esetben táj, erdő, mező, rosszabb esetben pusztuló-gyomosodó valamikori kultúrtáj.

Ezt a gyakorlatias, de az élet által visszaigazolható felfogást követve körvonalazható, hogy *milyenek az élhető, folyamatosan javuló életminőséget ígérő vidék és település jellemzői.* Ezek érthetően többsíkúak, mert komplex problémakörről van szó, mutatói, indikátorai, szöveges jellemzői egyszerre statikusak, valamint dinamikusak, mert kifejezik az adott időszak állapotát, hol tart ma a település, és a kívánt fejlesztés irányát, a fejlődés céljait is. A vázolt jellemzők tartalma, értelemszerűen, településenként eltérő. Mindezek előrebocsátása után az élhető, életminőséget javító vidék és település az, ahol

– a vidéki térség és a vidéki település nyújtotta *életkörülmények között, házaikban, környezetükben örömmel* élnek az emberek;

– minden tevékenységben, a határban, a mezőgazdasági termelésben és a fogyasztásban a fenntarthatóság érvényesül;

– a település *pénzügyileg fenntartható,* vagyis likvid és fejlesztési forrásokkal is rendelkezik;

– az ott élők *jövedelme* összhangban áll a vidéki életkörülményekkel, valamint a városban élőkével;

– a lakosság *tudásszintje, műveltsége* a városi lakosokéhoz felzárkózó;

– a lakosság *egészségügyi, kulturális és információs* igénye kielégíthető;

– a lakossági és települési *infrastruktúra állapota és fejlesztése* a fenntarthatósági igényekhez igazodó;

– a lakosság *ragaszkodik a településéhez,* vidékéhez, s öntevékenyen megőrzi, fejleszti azt, él a tudatos útválasztás és a társadalom segítségével.

Az élhetőségben, a helyben maradásban, a megtartásban sok minden közrejátszik, a megközelíthetőség, a pormentes út, a köz-

biztonság, az olcsóbb háztartás, a bölcsőde, óvoda, az iskola léte stb.

A fenntartható vidék és település esetében is, az összefüggéseket, kölcsönhatásokat szem előtt tartva, rendszerben gondolva, ott célszerű hozzálátni a megvalósításhoz, ahol erre kedvezőek a lehetőségek!

A fenntarthatóság megvalósítása érdekében minden fejlesztést, beruházást, olyanokat is, melyek egyébként is szükségesek, a fenntarthatósági kritérium mérlegelésével szükséges megtervezni, kivitelezni, majd használni.

A FENNTARTHATÓ TEVÉKENYSÉGEK RENDSZERE

Az előzőekben bemutattuk, hogy a fenntartható fejlesztés lényege a természeti környezet és erőforrások, a gazdasági célok és a szociális igények harmonikus kielégítése. Vázoltuk, hogy a fenntartható folyamatos fejlődésre való átállást a tevékenységek – fogyasztás – élhetőség területén célszerű és szükségszerű megtenni. A továbbiakban, a rendszerben gondolkodás fontossága miatt, továbbá mert a vidéken a mező-erdőgazdaság nagy szerepet játszik, foglalkozunk a különféle tevékenységek rendszerjellemzőivel és az ilyen irányú kezdeményezésekkel.

Az összefüggésekben és kölcsönhatásokban való gondolkodás, tervezés, majd cselekvés természetesen minden vonatkozásban és széles körben érvényesíthető, így a vidéken folytatott tevékenységekben, a fogyasztásban vagy újraindítani szándékolt mezőgazdasági termelésben, vállalkozásokban is, valamint ezek mintája alapján más fejlesztő tevékenységekben is. *Na de miért beszélünk rendszerről*? Azért, mert a gazdálkodás valamennyi tényezője egymással *összehangoltan és kölcsönhatásban működik, és így együttesen nagyobb hatást fejtenek ki,* mintha ezek elkülönülten érvényesülnének a gazdálkodásban. A rendszer tehát *komplex* és a tudományos haladással, az innovációval *dinamikusan* fejlődő.

A gazdaság rendszerben működik. Ha a rendszer oldaláról közelítjük a fenntartható alkalmazkodást, akkor *az alkalmazkodás nem más, mint a rendszernek az a képessége, amely lehetővé teszi a rendszer zavartalan működését, változó körülmények mellett.*

A rendszer *az összefüggések és kölcsönhatások egysége,* ez a magyarázata, hogy a rendszerbe ötvözött cselekvés hatékonysága meghaladja az elkülönült részek, lépések végső eredményességét. Rendszerben gondolkozva megközelíthető a döntéstől várható eredmény optimális körüli teljesülése.

A rendszer al- és részrendszerekre tagolható, s ennek megfelelően *részoptimumok* is szerepelnek az alkalmazkodásban. A lényeg, hogy *a rendszerbe ötvözött alkalmazkodás mindig nagyobb eredménynyel kecsegtet, mint a rögtönzött, eseti alkalmazkodás*.

A változó körülményekhez alkalmazkodva üzemi, vállalkozási vagy önkormányzati szinten a termőhelyhez igazodó *fenntartható tevékenységek vagy gazdálkodási rendszerek kidolgozása és üzemi alkalmazása a fenntarthatóság gyakorlati megvalósításának kulcsa*. A fenntartható rendszer keretében – mint említettük – a tevékenységi célok, a gazdasági eredmények úgy érhetők el, hogy újratermelik vagy megőrzik közben a természeti erőforrásokat, és nem, vagy csupán helyrehozható mértékben szennyezik az erőforrásokat, a környezetet! *Ezek a rendszerek* – mint az 5. ábrából látható – *tudásigényesek, ráfordítás-takarékosak, környezetkímélőek és minőségi termékeket kibocsátók*. A fenntartható gazdálkodási rendszerek működtetéséhez *piacképes, konvertibi-*

lis és konstruktív szaktudás szükséges! A gazdálkodási rendszerekben a termőhely adottságaihoz, a természeti erőforrásokhoz, ezek regenerálásához, a környezetterheléshez, a környezet asszimilációs készségéhez igazítható *a tevékenység szerkezete, mérete és berendezése*, valamint a termelés fogásai, a technika, technológia, számolva azzal, hogy a vállalkozásokban elérhető nyereség a folyamatos fejlesztést is tegye lehetővé. Egy vállalkozásban többféle gazdálkodási rendszer is működtethető

Mindezek együtt olyan *új minőséget jelentenek a gazdálkodásban,* a tervezésben, a vezetésben, a technika beszerzésében, a technológiákban stb., amelyek lehetővé teszik a fenntartható vidék- és agrárfejlődést. A *fenntarthatóság így már nem valamilyen vágyálom, hanem kézzelfogható valóság*. Különösen így van ez, ha a társadalom honorálja a mezőgazdaság közcélú szolgáltatásait, áldozatait.

5. ábra

Fenntartható tevékenységek, illetve a mezőgazdasági rendszerek jellemzői

Természeti erőforrásokat újratermelő

Víztakarékos

Energiatakarékos

Vegyszertakarékos

Ráfordítás-takarékos

Minőségi termékkibocsátó

Környezettel harmonizáló

Szakértelem-igényes

Tudásigényes

FORRÁSMUNKÁK JEGYZÉKE

(1) Csete L. – Láng I. (2005): Fenntartható agrárgazdaság és vidékfejlesztés. (Stratégiai kutatások a Magyar Tudományos Akadémián) MTA Társadalomkutató Központ, Budapest, 313 o. – (2) Csete L. – Láng I. (2009): A vidék fenntartható fejlődése. A vidék fejlődésének fenntarthatósága – hétköznapi megközelítésben. MTA Történettudományi Intézet – MTA Társadalomkutató Központ, Budapest, 170 o.